

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаніка

Юридичний інститут

Збірник наукових статей

**Актуальні проблеми
вдосконалення чинного
законодавства України**

Випуск XXIV

Івано-Франківськ, 2010

До питання про правову природу нотаріату

УДК

Питання про правову природу нотаріату, як явища юридичної дійсності, у правовій науці остаточно не вирішене.

У тому чи іншому аспекті, однак достатньо фрагментарно, в українській правовій науці його розглядали В. В. Комаров, В. В. Баранкова, С. Я. Фурса, В. М. Черниш. В російській правовій науці це питання досліджувалось Г. Г. та І. Г. Черемних.

У сучасній правовій літературі термін "нотаріат" не має однозначного тлумачення і використовується, в основному, в наступних значеннях:

1) система органів, що здійснюють функцію держави по захисту прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб і суспільства в цілому, наділених відповідно до законодавства владними повноваженнями [1, с. 99-101];

2) правовий інститут, покликаний забезпечити стабільність цивільного обороту, а також захист прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб за допомогою нотаріальних дій [2, с. 1]; галузь законодавства, нормами якого регулюється нотаріальна діяльність;

3) навчальна дисципліна, предметом якої є вивчення питань нотаріального виробництва і діяльності його учасників у нотаріальній сфері.[3, с. 607]

Відповідно до статті 1 ч.1 Закону України "Про нотаріат" "Нотаріат в Україні - це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності".[4] Таке визначення є позитивним, на відміну, наприклад, від законодавства про нотаріат Російської Федерації, яке взагалі не формулює поняття цього інституту. Разом з цим Закон у своїх нормах не визначає цілей та завдань нотаріату, що в достатній мірі збіднює його. Наприклад Основи законодавства Російської Федерації про нотаріат у ст. 1 закріплюють: "Нотаріат у Російській Федерації покликаний забезпечувати відповідно до Конституції Російської Федерації, конституціями (статутами) суб'єктів Російської Федерації, цими Основами захист прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб шляхом здійснення нотаріусами передбачених законодавчими актами нотаріальних дій від імені Російської Федерації".[5] Це законодавче положення вказує на цілі нотаріату –

захист прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб та на способи досягнення даних цілей.

Характеризуючи сучасний український нотаріат, необхідно відзначити, що він має унікальну двояку природу, функціонуючи на межі публічних і приватних інтересів, а тому є з'єднувальною ланкою між державою і громадянським суспільством. З одного боку, нотаріус – особа, уповноважена державою на виконання державної функції по захисту прав і свобод громадян, яка діє від імені держави, з іншого боку – представник вільної професії, що виступає у якості незалежного консультанта сторін [1, с. 4].

Публічний інтерес – інтерес, без задоволення якого неможливо забезпечити соціальну стабільність, стійкий розвиток економіки в масштабі всієї країни, нормальне існування держави взагалі. По визначенню дослідників, "публічний інтерес є визнаний державою і забезпечений правом інтерес соціальної спільноти, задоволення якого є умовою і гарантією її існування і розвитку"; "публічний інтерес – це суспільний інтерес, без задоволення якого неможливо, з одного боку, реалізувати приватні інтереси, з іншого боку – забезпечити нормальний і стійкий розвиток держави і суспільства в цілому... це офіційно визнаний інтерес, що має підтримку держави і правовий захист..." [1.с. 4].

Реалізується публічний інтерес за допомогою діяльності державного апарату – сукупності державних органів, зв'язаних ієрархічною співвідпорядкованістю та необхідною організаційною і матеріальною підтримкою. Найявність державно-владних повноважень визнається основною ознакою будь-якого державного, органу, що відрізняє його від недержавних органів і організацій.

Усі перераховані ознаки в повному обсязі притаманні нотаріату, що однак не дає підстави вважати нотаріат державним органом, оскільки нотаріат не входить структурно в жодну з гілок державної влади і не є організаційно державним органом.

Нотаріат являє собою недержавний інститут, якому делеговані окремі повноваження держави по здійсненню однієї з найважливіших державних функцій – захисту прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб. Таким чином, нотаріат наділений повноваженнями державно-владного характеру і своєю діяльністю реалізує публічну владу держави.

Нааявність публічного начала в правовій природі нотаріату деякими вченими пов'язується з тим, що засвідчені нотаріусами факти і документи здобувають офіційний, тобто підтверджений державою, характер [5, с. 2].

Крім того, публічність у діяльності органів нотаріату виявляється в наступних аспектах:

- у формуванні нотаріату по волі держави (правова основа діяльності нотаріату – Закон про нотаріат, інші Закони, які у тій або іншій мірі визначальних його діяльність), в державному керуванні нотаріальною діяльністю (ст. 31 Закону);
- у здійсненні нотаріальних дій від імені держави України;
- у виконанні нотаріатом суворо визначеного, встановленого у законодавчому порядку виду діяльності – нотаріальної діяльності, здійснюваної шляхом вчинення нотаріусами передбачених законодавчими актами нотаріальних дій;
- у виконанні нотаріальної діяльності в строго визначених державою процесуальних формах;
- у контролі держави за діяльністю нотаріусів.

Таким чином, принцип публічності, що базується на факті делегування державою повноважень по здійсненню своїх функцій нотаріальним органам, широко відображений в організації і діяльності нотаріату.

Приватний інтерес (інтерес конкретного індивіда) не повинен поглинатися публічним інтересом, а, навпроти, визначати зміст і застосування законів, діяльність

всіх органів державної влади і недержавних органів і організацій. У відповідності зі статтями 21 і 22 Конституції України "Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними", "Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані" [6].

Саме на нотаріат покладений обов'язок по захисту інтересів громадян і юридичних осіб у приватноправовій сфері. Нотаріат – правовий інструмент, без якого неможливий цивільно-правовий оборот, належне правове забезпечення ринкових економічних відносин. Це виявляється в тім, що:

- нотаріуси вчиняють нотаріальні дії по посвідченню безспірних прав і фактів, наданню виконавчої сили борговим і платіжним документам;

- здійснюють охоронні нотаріальні дії, по посвідченню безспірних прав і фактів, наданню виконавчої сили борговим і платіжним документам;

- здійснюють охоронні нотаріальні дії, забезпечують охорону спадкоємного майна, накладають заборони на відчуження майна;

- нотаріуси консультують громадян з правових питань, роз'яснюють їхній зміст і значення, а також наслідки вчинених громадянами дій.

Меті захисту суб'єктивних прав громадян і юридичних осіб найбільше повно відповідає нотаріат, що діє у формі вільної професії, тобто приватнопрактикуючі нотаріуси, що несуть персональну відповідальність за збитки, заподіяні ними будь-якій особі.

Таким чином, у діяльності нотаріату відбите і публічне, і приватне начало. Це дозволяє стверджувати, *наявність в основі його правової регуляції подвійного правового начала – публічноправового і приватноправового.*

Нотаріат функціонує в тій області, де взаємодіють держава і громадянське суспільство. Зміст діяльності нотаріату, незалежність і неупередженість нотаріусів у здійсненні нотаріальних дій, не входження органів нотаріату структурно в систему органів державної влади свідчать про те, що нотаріат, здавалося б, являє собою виключно інститут громадянського суспільства. Однак цей інститут наділений публічною владою, оскільки на нього покладені повноваження держави по виконанню найважливішої державної функції – захисту прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб, а нотаріуси, що представляють нотаріат, у випадках, передбачених законом, наділені широкими владними повноваженнями, (про що докладно буде сказано нижче). Це не дозволяє віднести його в чистому виді ні до інституту громадянського суспільства, ні до системи органів державної влади.

1. Черемных И. Г. Российский нотариат: прошлое, настоящее, будущее. – М., 1999. – С. 99-101.
2. Зайцева Т. И. , Галеева Р. Ф. , Яркое В. В. Настольная книга нотариуса. – М., 2000. Т. 1. – С. 1.
3. Российская юридическая энциклопедия / Под ред. А. Я. Сухарева. – М., 1999. – С. 607
4. Електронний ресурс. [Режим доступу]: <http://www.notariat.od.ua/zakon/zakon1.html>
5. Стешенко Л. А. , Шамба Т. М. Нотариат в Российской Федерации. – М., 2001. – С. 2.
6. Конституція України. Електронний ресурс. [Режим доступу]: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>

Фріс І. П. До питання про правову природу нотаріату

В статті розглядаються питання правової природи нотаріату, його місця в системі механізму держави.

Ключові слова: нотаріат, правова природа, публічно правове начало, приватноправове начало.

Фрис И.П. К вопросу о правовой природе нотариата

В статье рассматриваются вопросы правовой природы нотариата, его место в механизме государства.

Ключові слова: нотариат, правовая природа, публичноправовое начало, частноправовое начало.

Fris I.P. To The Question About The Legal Nature Of Notaries

The article examines the legal nature of the notary, his place in the state mechanism

Ключові слова: notary, legal nature, public law element, private law element